

Conrad Detrez (1937-1985)

*Peter Daerden, historicus Koninklijk Museum
voor Midden-Afrika (Tervuren)*

„L'idée de dire la vie, ma vie, a remplacé le désir de refaire le monde“
(Conrad Detrez, 1978)

Misschien behoort Conrad Detrez, een in vergetelheid geraakte schrijver uit het Franstalige gebied van ons land, tot de best bewaarde geheimen van de 'Belgische' literatuur. Detrez maakte deel uit van de eerste generatie tiersmondisten, ontvluchtte het kleinburgerlijke Europa en kwam in de gewapende strijd van het Zuid-Amerika van de jaren 1960 terecht. Via de literatuur trachtte hij zich later rekenschap te geven van zijn overspannen idealen. In zijn beste, sterk picareske getinte werk, klinkt naast bitterheid en desillusie ook vooral spot door. Ten onrechte wordt hij vastgepind op zijn radicaal-links verleden - en daardoor nauwelijks nog gelezen - terwijl Detrez juist zelf zijn grootste criticus was.

Conrad Detrez werd geboren in Rukkelingen-aan-de-Jeker, een dorpje op de Luiks-Limburgse grens, waar zijn Waalse vader Jean zich als slager gevestigd had. Zijn moeder was Limburgse (uit Zichen-Zussen-Bolder) en die gekruiste cultuur, beweerde hij later, zou een belangrijke stempel op zijn werk en wereldbeeld blijven drukken. Hij kende een vrij afgezonderde jeugd, bracht de meeste tijd door in streng katholieke internaten (onder andere in Sint-Truiden) waar hij klaar werd gestoomd voor een leven in dienst van de Kerk. In 1959 schreef hij zich in voor theologiestudies aan de universiteit van Leuven. Precies rond die tijd begon zich daar de overgang te voltrekken van conservatief klerikalisme naar een meer humanistisch christendom. Progressieve theologen als Emmanuel Mounier en Teilhard de Chardin kregen meer en meer bijval, en hun meer wereldse invulling van het geloof maakte veel indruk op Detrez.

Conrad Detrez (foto Nicole Hellyn, Archives et Musée de la Littérature, Bruxelles)

„Ik wilde een heilige zijn die men herkent aan zijn woorden, aan zijn blik, die men langzamerhand ontdekt door hem te zien handelen, iemand van wie men houdt en niet een personage dat men op het eerste gezicht met eerbied bejegt vanwege zijn kleren, de kleur van zijn sokken of vanwege het merkteken dat zijn schedel toot en waardoor men zich juist van hem afgesneden voelt.“⁽¹⁾

In Leuven kwam Detrez in contact met Zuid-Amerikanen, vaak priesters-studenten, die zich aan het zogenaamde Kollege voor Latijns-Amerika kwamen scholen. In tegenstelling tot de Europese collega's was deze Latijns-Amerikaanse clerus meer gepolitiiseerd en legde hij reeds de basis voor latere 'bevrijdingsleren'. Het meest in het oog springend in Leuven was ongetwijfeld de Colombiaan Camilo Torres - hij zou zich later in eigen land bij het gewapend verzet aansluiten. Onder invloed van die Zuid-Amerikanen deed de derdewereldgedachte haar intrede in Detrez' leven; hij ging behoren tot de eerste generatie van de zogenaamde tiersmondisten in Europa. Vooral Sartre had een belangrijk intellectueel pad daartoe geëffend, door zijn bezoeken begin jaren 1960 aan Brazilië en castristisch Cuba en zijn voorwoord in het toendertijd beruchte *Les damnés de la terre* van Frantz Fanon.

Conrad Detrez zelf vertrok in 1962 als lekenhelfer naar Brazilië. Hij zocht aansluiting in Rio de Janeiro bij door het christelijk personalisme geïnspireerde bewegingen. Het land bevond zich op dat moment onder politieke en sociale hoogspanning. Na omverwerping van de linkse hervormingsgezinde president João Goulart zou het leger er de macht grijpen in 1964. Het is opvallend hoe die ontwikkeling quasi al haar opposanten naar het marxisme gedreven heeft (ook in andere Zuid-Amerikaanse landen trouwens). Alleen iemand als Dom Hélder Câmara, een invloedrijk figuur nochtans, heeft altijd naar verzet binnen de grenzen van de legaliteit gestreefd. Ook Detrez sloot zich aan bij een ondergrondse beweging waar hij grondig geschoold werd in het marxisme. Ongetwijfeld was dit alles slecht gefundeerd, grillig en neigde het, naargelang de omstandigheden, van romantisch revolutionarisme tot dogmatische retoriek.

„Mijn gebrek aan beginselvastheid, kenmerkend, zei men tot mijn opluchting, voor maar al te veel strijders, dreigde op de barricade, als de strijd eenmaal was hervat, tot 'wankelingen' te leiden. Mijn marxisme werd beoordeeld als verward, subjectief, primair, onzuiver en achterlijk, kortom: poëtisch.“⁽²⁾

In februari 1967 werd Detrez gearresteerd door agenten van het zogenaamde Departement voor Politieke en Sociale Orde. Na opsluiting en folteringen wist de Belgische ambassade hem tijdig te redden. Althans dat is de versie die Detrez er later, in literaire vorm, van gemaakt heeft. Veel lijkt er echter op te wijzen dat de werkelijkheid prozaïscher was en er geen sprake is geweest van ernstig fysiek geweld. Drie jaar later zou met de vrijlating van Régis Debray uit Bolivia overigens een soortgelijke, maar veel spraakmakender zaak plaatsvinden. Detrez koos voor ballingschap in Algerije (toen een belangrijk trefpunt voor dissidenten) maar een vernieuwde liberalisering van de Braziliaanse regering deed hem opnieuw toehappen. Hij ging in São Paulo wonen en werd redacteur buitenland bij een middelgrote krant, de *Fôlha de Tarde*.

Het verzet tegen de militairen begon rond die tijd heel nieuwe trekken te vertonen en was vaak uitgesproken gewelddadig. De ideeën van Fidel Castro over revolutie op het platteland werden verruild voor stoutmoedige, semi-terroristische aanslagen in de grootsteden. De op de voorgrond tredende figuur daarin was Carlos Marighela, een veteraan uit de officiële communistische partij, en lang niet bekleed met het aureool van vele andere guerilleros uit die tijd.

Uit vrees opnieuw in de gevangenis te komen vluchtte Detrez naar Parijs, waar hij zich vooral bezighield met journalistiek werk. Het leek wel alsof het geestelijk klimaat dat hem naar Brazilië getrokken had nu, in een vertraagde beweging, ook in Europa door-drong. In een opmerkelijke bijdrage in *Le Monde* (9 februari 1968) koos hij zonder omwegen partij voor 'Leuven Vlaams'. Hij liet zich daarbij helemaal meeslepen door de Meirevolte in Parijs.⁽³⁾ Later heeft hij zich meer gedistantieerd van die opstand die, meende hij, meer met het epateren van de bourgeoisie dan met werkelijk idealisme te maken had. Dat de Franse studenten holle retoriek bezigden terwijl hun Braziliaanse lotgenoten vervolgd werden was daar beslist niet vreemd aan.

In juli 1969 reisde Detrez opnieuw, maar deze keer clandestien, naar Brazilië. Zijn opdracht zou hem een vaste stek bezorgen in de links-revolutionaire annalen. Hij had een geheime ontmoeting met guerillaleider Marighela, interviewde hem en kreeg teksten mee. Als Franstalige werd Detrez de uitgelezen persoon bevonden om het Braziliaanse verzet in Europa meer ruchtbaarheid te geven door een boek te publiceren. Nog voor hij goed en wel dit 'handboek' voor stadsguerilla zou gaan samenstellen werd Marighela in Brazilië vermoord. Detrez begon in Parijs zelf ook meer tegenkanting te krijgen. De uiteindelijke publicatie van *Pour la libération du Brésil* werd door de Franse minister van Binnenlandse Zaken verboden en in beslag genomen. In een uitgave onder gemeenschappelijk beheer zorgden een twintigtal uitgevers daarop voor een nieuwe editie van het boek.

Detrez verhuisde in 1970 voor de tweede maal naar Algerije. In Brazilië, waar de repressie in haar meest rigide fase kwam, werd hij bij verstek tot twee jaar gevangenis veroordeeld. Voor het eerst maakte hij een meer kritische evaluatie van de gebeurtenissen, beseffend dat er overhaast en vanuit een misplaatst avonturisme was gehandeld. Detrez was daar later zeer duidelijk over: *"Wat mijn generatie in verband met Latijns-Amerika heeft gedaan heeft niet tot een overwinning maar tot een nederlaag geleid. Na de arrestaties, de gevangenis, de dood, de folteringen, de moorden, de ontmanteling van de weerstandsorganisaties, moet men zich gaan afvragen of wij de juiste methode hebben gebruikt, of wij anders te werk hadden moeten gaan."*⁽⁴⁾ Die bittere nasmaak had ook vele anderen uit het verzet in verwarring gebracht, tot zelfmoord gedreven zelfs. Eind 1971 keerde Detrez naar Brussel terug, meer door omstandigheden gedwongen dan met een werkelijk doel voor ogen, en vooral vele illusies armer.

"Nog een paar dagen en ik zou mijn achtentwintigste [sic] jaar ingaan. Mijn ziel telde er tienmaal zo veel. Ze had de motieven verloren die haar hadden doen leven, haar soms heel hoog en heel ver hadden

**VOOR DE BEVRIJDING VAN
HET BRAZILIAANSE VOLK
VOOR DE ARBEIDERSSTRJD IN EUROPA
NEEN AAN DE UITBUITING NEEN AAN BRASIL EXPORT**

Affiche van Oxfam tegen de Brasil Export-tentoonstelling, 1973

gedragen, ze voelde zich afgeleefd. Mijn ziel had alles geleerd. Ze wist op haar beurt dat God dood is, dat de revolutie de mensen die haar voeren vermorzelt, dat de liefde onmogelijk is.”⁽⁵⁾

Hij moest weer met zichzelf in het reine komen. Hij wilde nagaan, via de pen, waar dat radicalisme in hem vandaan kwam: zijn emigratie naar Brazilië, zijn verwerping van het geloof, zijn bisexualiteit, zijn engagement in de revolutionaire beweging. Hij zocht niet naar realistische weergaven van gebeurtenissen, veeleer naar de (traumatiserende) uitwerking die ze op hem hadden gehad. Hij hield van het fantastische in de Latijns-Amerikaanse romankunst en dit procédé paste hij gretig toe. Vooral de herinneringen uit zijn kinderjaren baden in een lyrische sfeer en niet ontoepasselijk worden zijn eerste drie romans door de kritiek vaak als ‘gehallucineerde’ autobiografie bestempeld.

Door de zeer visuele stijl, de picareske verteltrant met zijn rabelaisiaanse humor en barokke verbeeldingswereld stond hij met name in Frankrijk als een werkelijk origineel schrijver te boek. *L'herbe à brûler* - zijn autobiografische tour de force - werd in 1978 met de Renaudot-prijs (een van de grootste onderscheidingen na de Goncourt) bekroond. De invloedrijke Franse criticus Robert Kanters plaatste het boek op dezelfde hoogte als *La Condition Humaine*.⁽⁶⁾

In Vlaanderen en Nederland is zijn werk nooit echt doorgebroken. Was Detrez van slechte wil? Naar aanleiding van de Nederlandse vertaling van *Les plumes du coq* verklaarde hij in 1978: “Ik ben erg blij dat het boek toegankelijk wordt voor Nederlandse en Vlaamse lezers, want ik sterf van verlangen om de klerikalen in Vlaanderen te schofferen.” Dat boek, waarin hij de verwickelingen van de koningskwestie, gezien door de ogen van een jonge Waal schetst, is weliswaar een scherpe satire op allerlei Vlaamse katholieke toestanden, maar zulke taboes waren al vele jaren eerder onderwerp van Vlaamse schrijvers geweest.

De beeldende kracht van *De veren van de haan* zegt eigenlijk veel meer over Detrez' relatie tot de Vlamingen. “Hun cultureel genie fascineert me”, zei hij in 1979 in een gesprek met Eugène van Itterbeek. “Ik ben er veel aan verschuldigd. Mijn verbeelding is doordrongen van Vlaamse schilderkunst. Schrijvers als Charles de Coster of Michel de Ghelderode, die ik beschouw als sterke Vlaamse temperamenten - ook al schreven ze in het Frans - hebben me rechtstreeks beïnvloed. Ik heb ook grote waardering voor een man als Claus.”⁽⁷⁾ Veel Parijse critici rekenden hem overigens tot het Vlaamse literaire klimaat. Iets wat Detrez zelf beaamde: “De Franse geest is mij vreemd. Ik voel me meer aangetrokken door de verbeelding. Ik ben meer beschrijvend en niet zo analytisch, meer visueel dan essayistisch. Ik sta buiten het Franse rationalisme en cartesianisme. Ik ben heel weinig conceptueel. De uitdrukkingvormen die mij het meest liggen, komen van elders: van de Spaanse en Latijns-Amerikaanse wereld, waarin ik een bepaalde Vlaamse inslag terugvond, vooral het beeldende element.”⁽⁸⁾

Ondanks zijn literaire bedrijvigheid bleef Detrez contact houden met Braziliaanse studenten aan de universiteiten van Leuven en Brussel. Hij raakte betrokken bij mani-

festaties als die tegen de *Brasil Export*-tentoonstelling te Brussel in 1973 of bij het op touw zetten van het Russell-tribunaal tegen de mensenrechtenschendingen in Brazilië. In 1974 schreef hij nog een klein essay over de revolutionaire bewegingen in Latijns-Amerika. Na de werkzaamheden van het Russell-tribunaal vertrok hij naar Portugal, waar hij twee jaar als correspondent van de RTB doorbracht. De Anjerrevolutie maakte hem veeleer achterdochtig en stilaan zou nu elke invloed van links-radicalisme bij hem wegebben. Het enthousiasme van Baader-Meinhof voor zijn handboek voor stadsguerilla was een ander teken des tijds dat hem definitief in de armen van de sociaal-democratie dreef. Buitengewoon politiek inzicht had Detrez beslist niet, maar het was veeleer een soort intuïtief gevoel dat hem op dit vlak - ten goede of ten kwade - steeds leek te leiden.

Na zijn journalistieke opdracht in Portugal vestigde Detrez zich opnieuw in Parijs. In 1980 verkreeg hij na elf jaar wachten amnestie van de Braziliaanse regering, zodat hij voor drie maanden terugkeerde en er met *Les noms de la tribu* een soort reisdagboek bijhield. Begin jaren 1980 heeft hij in een eerder snel ritme een aantal romans en een dichtbundel gepubliceerd. Onder andere de verwantschap tussen katholicisme, mystiek en homoseksualiteit werd daarin een kenmerkend thema. Ietwat apart is de leuke satire *La lutte finale*, waarin hij ongenadig afrekenet met de Latijns-Amerikaanse revolutionairen. Detrez wilde duidelijk een schrijver blijven die iets te zeggen had, de nouveau roman ging bijvoorbeeld ongemerkt aan hem voorbij.

In 1982 bood de Franse regering hem een diplomatiek ambt in Nicaragua aan. François Mitterand had er een courante praktijk van gemaakt schrijvers op diplomatieke posten te benoemen. Régis Debray was bijvoorbeeld adviseur voor Buitenlandse Zaken geworden. Door zulke steeds samenvallende toevalligheden leek Debray overigens als een schaduw aan Detrez vast te blijven kleven. De vergelijking met de Franse intellectueel viel bij hem dan ook niet altijd in goede aarde. Detrez kende zichzelf niet die bezetenheid toe, zei hij, bij te willen dragen "aan de geschiedenis met een grote 'G', à la Malraux". Maar: "Ik voor mij ben meer mysticus, meer dichter", en: "Ik geloof over een veel groter gevoel voor humor te beschikken" ...⁽⁹⁾

Na het verkrijgen van de Franse nationaliteit (Detrez is, eufemistisch uitgedrukt, nooit op grote vaderlandsliefde betrapt) kwam hij in november 1983 in dienst als cultureel attaché op de ambassade in Managua. Alsof hij een abonnement had op revoluties maakte hij er het begin van de sandinistische periode mee. De schijnbaar eeuwige schrijver in ballingschap werd echter ziek. Nog geen twee jaar later was hij gedwongen terug te keren. Zijn ziekte putte hem steeds meer uit en deed hem naar een Parijs ziekenhuis verhuizen. In de nacht van 11 op 12 februari verloor, geheel onverwacht, de Franstalige literatuur een van haar meest originele en nog steeds veelbelovende vertegenwoordigers. De nieuwe taboeziekte van de jaren 1980 was Detrez fataal geworden.

Werk van Detrez in het Frans:

- *Pour la libération du Brésil* (Seuil, 1970) i.s.m. Carlos Marighela
- *Les mouvements révolutionnaires en Amérique Latine* (Vie Ouvrière, Bruxelles, 1972)
- *Ludo* (Calmann-Lévy, 1974)
- *Les Plumes du Coq* (Calmann-Lévy, 1975)
- *L'Herbe à brûler* (Calmann-Lévy, 1978)
- *La lutte finale* (Balland, 1980)
- *Le Dragueur de Dieu* (Calmann-Lévy, 1980)
- *Les Noms de la Tribu* (Seuil, 1981)
- *La Guerre Blanche* (Calman-Lévy, 1982)
- *Le Mâle Apôtre* (Persona, 1982)
- *La Ceinture de feu* (Gallimard, 1984)
- *La mélancolie du voyeur* (Denoël, 1986)

Vertalingen uit het Portugees:

- Jorge Amado. *Les pâtres de la nuit* (Stock, 1970)
- Dom Hélder Câmara. *Révolution dans la paix* (Seuil, 1970)
- Antonio Callado. *Mon pays en croix* (Seuil, 1971)

Werk van Detrez in het Nederlands:

- *Tervulle van de bevrijding van Brazilië* (Bruna, 1971)
- *De veren van de haan*, vertaald door Jenny Tuin (Arbeiderspers, 1978)
- *Dor gras*, vertaald door Jenny Tuin (Arbeiderspers, 1980)

Lezenswaard is *Conrad Detrez* van William Cliff, een hommage in versvorm (Le Dilettante, Paris, 1990.)

(1) C. DETREZ. *Dor gras*, p. 73.

(2) C. DETREZ. *Dor gras*, p. 148.

(3) Zie bijvoorbeeld: C. DETREZ. Pour une stratégie de la contestation. In: *Esprit*, (1968) 373, pp. 53-60.

(4) H. TER-NEDDEN, Limburgse Waal werd kosmopoliet. Na een woelig leven nadenken in boekvorm. In: *Het Belang van Limburg*, 28.04.1980.

(5) C. DETREZ. *Dor gras*, p. 252.

(6) *Le Figaro*, 30.09.1978.

(7) E. VAN ITTERBEEK, Een antwoord van het lot... Interview met Conrad Detrez. In: *Argus*, (1979) 8, p. 177.

(8) E. VAN ITTERBEEK, Een antwoord [...], p. 178.

(9) J. CORDY, Detrez: à quarante et un ans, un révolutionnaire fatigué? In: *Le Soir*, 21.11.1978.